

Рівненський державний гуманітарний університет
Художньо-педагогічний університет
Кафедра івент-індустрій, культурології та музеєзнавства

Кваліфікаційна робота
другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Галузь знань – 02 «Культура і мистецтво»
Спеціальність – 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство»

на тему:
НАУКОВО-ОСВІТНЯ РОБОТА МУЗЕЇВ ЯК СПОСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.(НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОГО
ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ).

Виконав: здобувач вищої освіти II курсу

Хворостянюк І.В.

Наук.керівник:

к.і.н., доц. Казначеева Л.М.

Рецензент: Завідувач Музею суднобудування
та флоту філії на правах відділу КЗК «Миколаївський
обласний краєзнавчий музей» к.і.н. Мітковська Т.С.

2025 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ У КОНТЕКСТІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	8
1.1. Музей як інституція збереження та трансляції культурної спадщини: від традиційних функцій до сучасних стратегій комунікації	8
1.2. Науково-освітня робота музеїв: сутність, принципи, форми та методи реалізації	11
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: СТАН ТА ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ	17
2.1. Характеристика наукового та освітнього потенціалу КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей»	17
2.2. Аналіз традиційних та інноваційних методів науково-освітньої роботи музею: програми, проєкти, ефективність	26
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ.....	35
3.1. Сучасні тренди музейної педагогіки та цифрової комунікації: можливості адаптації до регіонального контексту	35
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення науково-освітньої діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею та посилення його ролі у популяризації культурної спадщини.....	44
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуалізація тематики дослідження. У ХХІ столітті музеї повинні бути не лише сховищами експонатів, але й сучасними науково-освітніми центрами, які формують історичну пам'ять та національну ідентичність суспільства. В умовах глобалізації та інформаційного перенасичення музей виступає авторитетним джерелом перевірених знань і водночас осередком культури, що поєднує традиції минулого з викликами сучасності. Сучасний музей повинен бути багатофункціональною інституцією, яка виконує обов'язки не лише зі збереження й репрезентації історико-культурної спадщини, але й важливі освітні та виховні завдання. В умовах глобалізації, інтенсивного розвитку цифрових технологій і швидкого поширення інформації саме музей залишається тим авторитетним простором, де суспільство може отримати перевірені знання, критично осмислити минуле й сучасне, сформувати уявлення про цінність власної культури.

Для України науково-освітня діяльність музеїв має особливе значення. Саме через музейні форми роботи відбувається відновлення та збереження історико-культурної спадщини, виховання молодого покоління, формування громадянської позиції та патріотичних цінностей. Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України, ще більше загострила проблему збереження та популяризації культурних надбань. У цих умовах музеї виконують не лише культурно-просвітницьку, а й патріотично-виховну та консолідуючу функцію. Яскравим прикладом є діяльність КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей» (МОКМ), який навіть у складних умовах наближеності до зони бойових дій продовжує реалізовувати науково-освітні проєкти, зберігаючи й поширюючи знання про культурну спадщину регіону та України загалом.

Об'єкт дослідження: науково-освітня діяльність музеїв як складова їхньої суспільної функції.

Предмет дослідження: форми, методи та результати науково-освітньої роботи МОКМ у контексті популяризації культурної спадщини.

Мета роботи: визначити роль і значення науково-освітньої роботи музеїв у збереженні та популяризації культурної спадщини на прикладі діяльності МОКМ.

Досягнення мети передбачає такі завдання:

- Визначити та проаналізувати еволюцію музею як інституції збереження та трансляції культурної спадщини, від традиційних функцій до сучасних стратегій комунікації.
- З'ясувати сутність, принципи, форми та методи реалізації науково-освітньої роботи музеїв у сучасній соціокультурній площині.
- Надати характеристику наукового та освітнього потенціалу Миколаївського обласного краєзнавчого музею.
- Провести аналіз традиційних та інноваційних методів, програм, проєктів науково-освітньої роботи Миколаївського обласного краєзнавчого музею та оцінити їхню ефективність у популяризації культурної спадщини.
- Дослідити сучасні тренди музейної педагогіки та цифрової комунікації і визначити можливості їхньої адаптації до регіонального контексту науково-освітньої діяльності музею.
- Сформулювати рекомендації щодо вдосконалення науково-освітньої діяльності МОКМ та обґрунтувати шляхи посилення його ролі у популяризації культурної спадщини.

Методи дослідження зумовлені необхідністю цілісно дослідити науково-освітню діяльність музею. Це вимагає поєднання загальнонаукових та спеціальних методів, інтегрованих з музеєзнавством, історією, соціологією, маркетингом та менеджментом. Аналіз наукової літератури та джерел (музеєзнавчі праці, законодавчі акти, статті). Порівняльний метод (аналіз практики музеїв України та

світу). Вивчення етапів розвитку музею та розгляд діяльності конкретного закладу.

Наукова новизна дослідження:

- Уточнено поняття «науково-освітня робота музею» в контексті популяризації культурної спадщини.
- Виявлено специфіку реалізації науково-освітньої роботи в умовах воєнного стану.
- На прикладі МОКМ узагальнено нові підходи до інтерактивних та цифрових форм музейної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх застосування для вдосконалення освітньої діяльності музеїв. Матеріали дослідження можуть бути використані музейними педагогами, екскурсоводами, співробітниками культурних установ, а також у навчальному процесі під час викладання курсів з музеєзнавства, культурології та історії України.

Огляд використаної літератури. Закордонні та українські дослідники музейної справи в останні десятиліття визначають одним із обов'язків музею формувати для громадян «третій простір». Про це ще у 1999 році пише американський соціолог Рей Ольденбург, який визначає його як «загальну назву для великої різноманітності громадських просторів, у яких відбуваються регулярні, добровільні, неформальні та з нетерпінням очікувані зібрання людей поза межами дому та роботи. Перше місце це дім, найважливіше місце з усіх. Друге місце — це робоче середовище, яке зводить особу до однієї, продуктивної ролі» [28].

Науково-освітня діяльність музеїв є багатогранним явищем, теоретичні основи якого досліджували як класики музеєзнавства, що визначали просвітницьку функцію музею (наприклад, А. Галлуп, О. Бакушинський, М. Біляшівський), так і видатні педагоги, які обґрунтували інтеграцію музейного середовища у навчальний процес (Г. Кершенштайнер, П. Лесгафт, Г. Фройденталь, А. Рейхвейн, А. Ліхтварк). Сучасний розвиток цієї сфери в

Україні тісно пов'язаний з дослідженнями музейної педагогіки (С. Довгий, О. Топузов, В. Бітаєв, О. Міхно, В. Снагощенко), які фокусуються на розробці ефективних програм, проєктів та методик для регіональних музеїв. Окремий напрям становлять роботи, присвячені музейній комунікації (від класичних концепцій Д. Камерона до сучасних досліджень Ж.Денисюк), які аналізують інноваційні тренди та можливості цифровізації для посилення ролі музею у популяризації культурної спадщини.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки, отримані в результаті дослідження, доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та оприлюдненні у публікаціях:

- Музейне колекціонування як культурний феномен м. Миколаїв під впливом військової агресії рф / II Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Студії з інформаційної науки, соціальних комунікацій та філології в сучасному світі» (м. Київ, 24 жовтня 2024 р.).
- Музейні колекції Миколаєва: форми популяризації у час війни / V Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні соціокультурні процеси: філософсько-аксіологічний дискурс» (м. Полтава, 12 листопада 2024 р.).
- Науково-освітня діяльність музеїв як засіб популяризації культурної спадщини: на прикладі КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей» / XX Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні в час війни: освітній і культурно-мистецький вимір» (м. Рівне, 21-22 листопада 2024 р.).
- Музейне колекціонування як культурний феномен: специфіка організації (досвід м. Миколаєва) / V Міжнародна науково-практична конференція «Феномен культури постглобалізму: повоєнні світи та культурна демократія» (м. Київ, 27 листопада 2024 р.).

- Науково-освітня діяльність КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей» у роки повномасштабного вторгнення» / Збірник матеріалів доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 19 грудня 2024 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ: Національний центр «Мала академія наук України», 2025. С. 118-123.

Структура роботи. Робота складається з титульної сторінки, змісту, трьох розділів (шести підрозділів), висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЇВ У КОНТЕКСТІ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

1.1. Музей як інституція збереження та трансляції культурної спадщини: від традиційних функцій до сучасних стратегій комунікації

Еволюція музейних інституцій є складним соціокультурним процесом, що охоплює століття, протягом яких вони трансформувалися від приватних сховищ елітарних збірок до поліфункціональних публічних закладів, що відіграють ключову роль у суспільстві. Початково вони створювалися як сховища рідкісних артефактів та природничих об'єктів, доступ до яких мала лише вища прошарки суспільства. Перші музейні збірки формувалися на основі приватних кунсткамер (кабінетів *curiosa*), проте їхня роль зводилася переважно до демонстрації соціального статусу, багатства та ерудиції власника, а не до масової просвіти. Згодом, із трансформаційними процесами епохи Просвітництва та демократизації музеї почали відкриватися для широкої публіки, перетворюючись із закритих скарбниць на інституції, покликані служити освітнім та виховним цілям суспільства.

Традиційна дефініція музею визначала його як установу, що здійснює систематичне збирання, зберігання, вивчення та експонування матеріальних свідчень. Це визначення історично акцентувало увагу на фундаментальній збережувальній (фондовій) функції музею як основній. Музейні фонди розглядалися як головна цінність інституції, а експозиційна діяльність мала на меті репрезентацію цих фондів публіці. Комунікація між музеєм та аудиторією носила риторичний, односторонній характер: інформація ієрархічно транслиувалася від фахівців до пасивних реципієнтів (відвідувачів) без механізмів зворотного зв'язку чи інтеракції. Таке розуміння музейної діяльності домінувало до другої половини XX століття, коли почали формуватися нові підходи до взаємодії з відвідувачами[5, с. 45].

Концепція музею як комунікаційної системи почала формуватися у світовій музеології ще у 1960-1970-х роках як відповідь на зміни у суспільних уявленнях про роль культурних інституцій. Музеологи почали розглядати музей не просто як статичне сховище об'єктів, але як складну динамічну систему передачі інформації та культурних смислів. Музейний предмет став розглядатися як носій закодованої інформації, що потребує декодування та інтерпретації для розуміння її відвідувачами. Експозиція перетворилася на своєрідну мову, за допомогою якої музей веде діалог із суспільством. Відвідувач музею почав сприйматися не як пасивний споглядач, а як активний учасник комунікаційного процесу, здатний до власної інтерпретації побаченого. Ця зміна парадигми призвела до переосмислення всіх аспектів музейної діяльності: від методів комплектування фондів до принципів побудови експозицій.

Наприкінці ХХ століття музеї почали активно шукати нові форми взаємодії з аудиторією, виходячи за межі традиційних експозиційних залів. Музейні працівники усвідомили необхідність адаптації своєї діяльності до потреб різних категорій відвідувачів. Почали розроблятися спеціальні програми для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з особливими потребами. Музеї стали організовувати тематичні виставки, лекції, майстер-класи, концерти та інші культурні заходи. Інтерактивні елементи в експозиціях дозволили відвідувачам не просто споглядати експонати, але й взаємодіяти з ними. Музей почав позиціонуватися як простір для дозвілля, спілкування та навчання, що виходить за межі традиційного уявлення про музейну установу[17].

Реагуючі на ці виклики, Міжнародна рада музеїв (ICOM) у 2022 році затвердила нове визначення для слова «музей», яке відображає сучасну соціокультурну місію інституції. Згідно з цим оновленим підходом, музей визначається як «постійно діюча неприбуткова інституція на службі суспільства, яка досліджує, колекціонує, зберігає, презентує та інтерпретує матеріальну і нематеріальну спадщину. Музеї — це відкриті для

громадськості, доступні й інклюзивні установи, які плекають розмаїття і сприяють стабільному розвитку. У своїй роботі й комунікаціях музеї керуються етичними і професійними засадами, які залучають до участі громади і пропонують різні можливості для освіти і задоволення, даючи змогу рефлексувати і ділитися знаннями». Це визначення легітимізує всі ті функції, що виходять за межі традиційного фондосховища, затверджуючи роль музею як соціального та комунікативного посередника [48].

У цій моделі, поняття «третього простору» (ThirdSpace) стало ключовим для розуміння сучасної ролі музею у житті громади початку XXI століття. Цей термін позначає неформальні громадські місця поза домом (перший простір) та роботою (другий простір), де люди можуть вільно збиратися. Музей як соціальний (або громадський) «третій простір» виконує функцію соціального майданчика, де відбувається неформальна взаємодія. Ця концепція передбачає, що музей інтегрується у повсякденне життя громади, стає місцем регулярних відвідувань та спільного творення культурного життя.

Цифрова революція кардинально змінила можливості музеїв у збереженні та трансляції культурної спадщини наступним поколінням. Оцифрування музейних колекцій дозволило створювати електронні каталоги. Віртуальні виставки розширили аудиторію музеїв, надаючи можливість ознайомитися з колекцією людям, які з різних причин не можуть відвідати музей особисто. Тривимірні моделі експонатів дозволяють розглянути об'єкти з усіх боків, наблизити деталі та отримати додаткову інформацію за допомогою інтерактивних елементів. Соціальні мережі стали інструментом постійного зв'язку музею з аудиторією, дозволяючи оперативно інформувати про події, виставки та освітні програми. Мультимедійні технології в експозиціях створюють нові можливості для розповіді історій та занурення відвідувачів у контекст епохи.

Політика міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, суттєво вплинула на розвиток музейної справи в Україні протягом останніх

десятиліть. Рекомендації ЮНЕСКО щодо збереження культурної спадщини стали орієнтиром для формування національної музейної політики. Концепція нематеріальної культурної спадщини розширила розуміння об'єктів музейного зберігання та експонування. Програми ЮНЕСКО сприяли міжнародному обміну досвідом між музейними працівниками різних країн. Українські музеї почали активніше інтегруватися у міжнародний культурний простір, беручи участь у спільних проєктах та виставках. Стандарти роботи з колекціями, розроблені під егідою ЮНЕСКО, впроваджуються у практику українських музеїв, підвищуючи якість збереження та презентації культурної спадщини. Міжнародна підтримка стала особливо значущою для українських музеїв в умовах повномасштабної війни, коли постало питання евакуації та захисту колекцій від знищення [37, с. 4-6].

Таким чином, еволюція музейних інституцій демонструє діалектичну трансформацію: від елітарного сховища раритетів до публічної, соціально орієнтованої та поліфункціональної установи. Сучасний музей функціонує як динамічна комунікаційна платформа, яка органічно інтегрує традиційні фундаментальні функції збереження матеріальної та нематеріальної культурної спадщини з інноваційними методами її інтерпретації та трансляції. Завдяки цьому, музей утверджується як ключовий інструмент для освіти, діалогу та соціальної участі в громаді.

1.2. Науково-освітня робота музеїв: сутність, принципи, форми та методи реалізації

Науково-освітня діяльність музею є одним із центральних векторів його функціонування у сучасному суспільстві та становить собою систематичну, цілеспрямовану роботу, сфокусовану на передачі знань, формуванні ціннісних орієнтацій та стимулюванні розвитку критичного мислення відвідувачів. Ця робота ґрунтується на глибокому науковому

вивченні фондових матеріалів та їхній методичній адаптації для освітніх потреб максимально широкої аудиторії. Таким чином, наукова складова цієї діяльності нерозривно пов'язана з освітньою: вона включає фундаментальні та прикладні дослідження музейних колекцій, підготовку наукових публікацій, організацію фахових конференцій та семінарів, що, зрештою, формує наукову базу для всіх освітніх програм.

Ключовою відмінністю музейної освіти від традиційної інституціоналізованої системи навчання (у закладах загальної середньої, професійно-технічної чи вищої освіти) є її неформальний характер, наочність, висока емоційна насиченість та можливість безпосереднього контакту з автентичними артефактами історії та культури. Навчання в музеї відбувається в унікальному освітньому середовищі, де експонат перестає бути ілюстрацією, перетворюючись на першоджерело та носій закодованої інформації. Безпосереднє перцептивне сприйняття музейних предметів активізує як емоційну, так і інтелектуальну сфери особистості, сприяючи глибшому та більш стійкому засвоєнню матеріалу. Освітні програми музею, на відміну від обов'язкових форм навчання, будуються на принципі добровільності та особистої зацікавленості відвідувачів у пізнанні, що підвищує їхню внутрішню мотивацію до навчання та рефлексії[38, с. 192-195].

Теоретичні основи музейної педагогіки розроблялися протягом ХХ століття у працях видатних педагогів та музеологів різних країн. А. Галлуп стверджувала, що музей має стати місцем не лише ознайомлення з різними експонатами, а й місцем зустрічі з учасниками цікавих подорожей та пригод [39].

Музейно-педагогічні погляди Г. Кершенштейнера, Г. Фройденталя, А. Рейхвейна, А. Ліхтварка та інших німецьких вчених сформували відповідне бачення змісту організації роботи в музейних інституціях з урахуванням їх художньої, історичної або технічної спрямованості. Саме в Німеччині було розроблено й упроваджено в практику найважливіші

музейно-педагогічні ідеї, організовано безпосередню участь музейних закладів у навчально-виховному процесі освітнього закладу та створенні освітніх програм для учнів, зокрема з урахуванням принципу вікових та індивідуальних відмінностей [25, с. 14-15].

Становлення теоретичних та практичних засад музейної справи й музейно-педагогічної діяльності в Україні значною мірою відбулося під впливом активного розвитку краєзнавчої роботи та краєзнавчих студій. У 1920—1930-ті роки ці дослідження стали предметом уваги провідних вчених та практиків, які здійснили суттєвий внесок у розроблення теорії музеєзнавства та принципів формування колекцій. Серед них — академік М. Біляшівський та вчені-музейники Ф. Шміт, Ф. Ернст, Г. Крисін, І. Скуленко, М. Биковець. Особлива увага приділялася освітній функції: М. Биковець порушив питання створення музею в трудовій школі, розглядаючи лабораторні заняття та екскурсії як основу для формування його зібрань, а П. Сапухін розробив алгоритм дій для керівників шкільних краєзнавчих музеїв [24].

Екскурсія залишається базовою та найпоширенішою формою науково-освітньої роботи, що дозволяє організовано ознайомити відвідувачів з експозицією під керівництвом фахівця. Екскурсії класифікуються за змістом на оглядові (загальне уявлення про музей) і тематичні (присвячені конкретним подіям/явищам). За складом аудиторії розрізняють екскурсії для дітей, молоді, дорослих, спеціалістів та інших категорій. Методика передбачає поєднання розповіді екскурсовода з демонстрацією експонатів та додаткових матеріалів. Ефективна екскурсія будується на продуманому маршруті, логічних переходах та дозованому викладі інформації. Екскурсовод повинен володіти не лише знаннями, але й педагогічними навичками, вміти встановлювати контакт з аудиторією та підтримувати увагу слухачів [44, с. 45].

Лекційна діяльність спрямована на поглиблене вивчення окремих тем, що виходять за межі експозиції. Музейні лекції відрізняються від

академічних більшою наочністю завдяки можливості демонстрації фондових експонатів. Лекторій може бути організований як регулярний цикл занять або як окремі тематичні зустрічі, приурочені до подій чи виставок. Аудиторія — зацікавлені в поглибленому вивченні історії, культури чи природи краю. Лекторами можуть бути як співробітники музею, так і зовнішні фахівці (науковці, викладачі). Сучасні музеї практикують онлайн-трансляції, що значно розширює аудиторію. Тематика охоплює широке коло питань: від історичних подій до мистецтвознавчих аналізів та екологічних проблем [44, с. 156].

Молодіжні освітні програми становлять окремий напрям роботи. Вони розробляються з урахуванням навчальних планів закладів загальної середньої освіти та доповнюють класні заняття живим спілкуванням з історичними джерелами. Музейні уроки дозволяють учням побачити реальні предмети, що робить навчання більш емоційним та запам'ятовуваним. Співпраця з закладами освіти передбачає розробку спільних програм та надання методичних матеріалів. Музейна педагогіка розвиває у молоді навички критичного мислення, здатність до аналізу й інтерпретації історичних джерел. Науковці сходяться на думці, що освітня роль музею визначається тим, що його діяльність забезпечує розширення світобачення, поглиблення знань, формування світоглядних переконань та сприяє загальному інтелектуальному розвитку особистості й виробленню норм соціальної поведінки[45].

Методологічна основа сучасної музейної освіти сформована досвідом дослідників та педагогів, поєднуючи наукову достовірність із педагогічною ефективністю. Відповідно до технологічних інновацій та суспільних змін, сучасні музейні педагоги інтегрують класичні методики з цифровими технологіями, інтерактивними та партиципаторними практиками, створюючи якісно нові освітні досвіди.

Інтерактивні форми роботи передбачають активну участь відвідувачів через практичні та дослідницькі завдання. Використання інтерактивних

елементів в експозиції дозволяє відвідувачам самостійно обирати темп і глибину ознайомлення, що особливо ефективно для молодіжної аудиторії, звиклої до активної взаємодії з інформаційним середовищем [40].

Науково-дослідницька діяльність музею є фундаментальною та полягає у систематичному вивченні фондів колекцій, проведенні профільних експедицій та публікації результатів досліджень.

Наукові співробітники музеїв здійснюють комплексну атрибуцію експонатів. Результати цієї роботи репрезентуються через публікації у наукових збірниках, каталогах та фахових виданнях. Музеї активно виступають як наукові платформи, організовуючи конференції, круглі столи та семінари для обговорення актуальних питань музеології, історії та краєзнавства. Координацію дослідницької діяльності, розгляд планів комплектування фондів та обговорення концепцій експозиції та виставок здійснює науково-методична рада музею[16, с. 42-48].

Виставкова діяльність є ключовим засобом презентації наукових результатів та залучення громадськості. Вона реалізується через тимчасові пересувні та стаціонарні виставки приватних колекцій. Супровід каталогами й освітніми програмами посилює просвітницький ефект і продовжує комунікацію з аудиторією.

Краєзнавчі музеї відіграють виключну роль у збереженні та популяризації локальної історії та культури, що є основою формування регіональної ідентичності. Ці інституції комплектують фонди матеріалами, що відображають природу, історію та культуру регіону. Через мережеву співпрацю з краєзнавцями та закладами освіти, вони не лише виховують любов до рідного краю та розуміння його контексту, але й стають центрами туристичної привабливості, сприяючи соціокультурному та економічному розвитку.

Отже, музейна освіта принципово відрізняється від традиційної школи наочністю, емоційністю та можливістю безпосереднього контакту з автентичними об'єктами, активізуючи емоційну та інтелектуальну сфери

особистості. Ця діяльність базується на принципах наукової достовірності, доступності викладу, наочності, індивідуального підходу, системності та інтерактивності. Досвід дослідників та педагогів сформував методологічну основу сучасної музейної освіти, що, поєднуючи наукову достовірність із педагогічною ефективністю, забезпечує комплексний розвиток особистості.

РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛАЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ: СТАН ТА ПРАКТИКА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Характеристика наукового та освітнього потенціалу КЗК

«Миколаївський обласний краєзнавчий музей»

МОКМ належить до найстаріших культурних інституцій Південної України, чия історія налічує понад століття безперервної роботи зі збереження та популяризації регіональної спадщини. Заснування музею відбулося у 1913 році завдяки родині Францових, яка передала місту унікальну колекцію природничих експонатів, які збирав натураліст Еммануїл Францов. Ця подія стала відправною точкою для формування міської музейної колекції та започаткувала традицію громадської підтримки культурних ініціатив. Перша експозиція музею демонструвала зразки місцевої флори та фауни, геологічні знахідки, археологічні артефакти та етнографічні матеріали. Відкриття музею викликало значний інтерес серед освічених мешканців Миколаєва, які побачили в новій установі можливість для культурного розвитку міста [11, с. 52; 16].

Перші роки існування музею були позначені активною роботою з комплектування фондів та формування системи обліку експонатів. Музейні працівники проводили експедиції територією Миколаєва та Херсонської губернії, збираючи матеріали про природу, історію та культуру краю. До музею надходили дарунки від приватних осіб. Перша світова війна та події Української революції 1917-1921 років призупинили розвиток музею, проте колекцію вдалося зберегти від розграбування. Після встановлення більшовицької влади музей отримав статус обласної установи та почав функціонувати в межах нової культурної політики.

Радянський період в історії музею характеризувався значним розширенням його діяльності та трансформацією ідеологічних засад експозиційної роботи. У 1920-1930-х роках музей поповнював фонди

матеріалами, що ілюстрували революційні події, становлення радянської влади та соціалістичне будівництво в регіоні. Створювалися нові розділи експозиції, присвячені тодішнім реаліям. Музей отримав нові приміщення, що дозволило розгорнути більш масштабні експозиції та організувати фондосховища відповідно до тогочасних стандартів. Науково-дослідницька діяльність зосереджувалася на вивченні природних ресурсів області, історії революційного руху, археологічних пам'яток. Музей став центром краєзнавчої роботи [11, с. 192].

У Другій світовій війні постала загроза втрати колекцій внаслідок окупації міста. Значна кількість матеріалів залишилася в окупованому Миколаєві. Під час окупації музей перевели до іншої будівлі, частина колекції була втрачена або вивезена окупантами. Зокрема, відомо що значну частину експонатів було вивезено до Кенігсбергу (нині — Калінінград). Після вигнання нацистів з Миколаєва музейні працівники розпочали роботу з відновлення діяльності закладу. Формувалася колекція матеріалів про війну. Ветерани війни передавали музею документи, фотографії, особисті речі, що дозволило створити документальну базу для вивчення воєнної історії регіону. У 1975 році ця тема була виведена до окремого відділу музею — «Підпільно-партизанського руху на Миколаївщині в роки Другої світової війни 1939-1944 рр.», який з 2025 року перетворено на Миколаївський військово-історичний музей.

Повоєнні десятиліття стали періодом стабільного розвитку музею та зміцнення його позицій як провідного науково-освітнього центру області. У 1950-1960-х роках відбувалося планомірне поповнення фондів, удосконалення експозицій, розширення освітньої діяльності. Музей отримав статус обласного краєзнавчого музею. Науково-методична рада музею координувала діяльність районних музеїв, надавала консультації, проводила семінари для музейних працівників. Співробітники музею брали участь у конференціях, обмінювалися досвідом. Музей регулярно звітував перед

Міністерством культури УРСР про свою діяльність, отримував настанови щодо ідеологічного спрямування експозиційної роботи [11, с. 193].

Шістдесяті роки минулого століття позначилися активізацією наукової діяльності музею. Співробітники музею проводили археологічні розвідки, збирали етнографічні матеріали, досліджували природні особливості краю. Музей організовував краєзнавчі конференції, що збирали дослідників з різних районів області. Формувався штат кваліфікованих фахівців з історії, природознавства, етнографії, мистецтвознавства. Наукова бібліотека музею поповнювалася новими виданнями, створювалася картотека краєзнавчих матеріалів. Музей став центром координації краєзнавчого руху в області, методичним центром для шкільних музеїв та аматорських дослідників [11, с. 212].

Сімдесяті роки стали періодом масштабної модернізації експозиції музею відповідно до нових музеологічних підходів та ідеологічних вимог. Створювалися тематичні зали, присвячені різним періодам історії краю від найдавніших часів до радянської епохи. Експозиція зразка 1976 року будувалася за хронологічним принципом з виділенням ключових історичних подій та явищ. Використовувалися макети, діорами, живописні панно, що доповнювали автентичні експонати та створювали образ епохи. Оновлена експозиція відповідала тогочасним стандартам музейної справи та отримала схвалення у фахових колах [11, с. 212].

Освітня діяльність музею у радянський період охоплювала різні форми роботи з населенням, насамперед з учнівською та студентською молоддю. Екскурсійне обслуговування було поставлене на систематичну основу з підготовкою кваліфікованих екскурсоводів та розробкою тематичних екскурсій для різних категорій відвідувачів. Музей тісно співпрацював зі школами, організовуючи музейні уроки, тематичні заняття, зустрічі з ветеранами та цікавими людьми. Проводилися тематичні вечори, присвячені ювілейним датам, знаменним подіям, видатним особистостям. Музей організовував виставки художніх творів місцевих митців, фотовиставки,

виставки народної творчості. Краєзнавчі гуртки при музеї об'єднували школярів, зацікавлених у вивченні історії рідного краю. Музей був активним учасником культурного життя міста, організовуючи заходи до державних свят, ювілейних дат [11, с. 213].

Ключовою проблемою функціонування музею залишалася обмеженість експозиційно-фондової площі. У середині 1980-х років було ініційовано масштабну реекспозицію, яка, внаслідок комплексу обставин, затягнулася на понад десятиліття. Її завершення призвело до суттєвого скорочення експозиційного простору — з дванадцяти до лише двох залів. Основною причиною цього процесу стало розміщення музею на території культової споруди (католицької церкви). Після здобуття незалежності України та відродження діяльності католицької громади, значну частину музейних приміщень було повернуто у користування релігійній громаді. Цей чинник ускладнювався невинним зростанням фондів колекцій, що об'єктивно вимагало розширення площ для їхнього належного зберігання та консервації.

Вказане критичне зменшення експозиційної площі спровокувало необхідність для музейних співробітників формувати нові парадигми освітньої та науково-просвітницької роботи, зосереджуючись на неекспозиційних формах комунікації з аудиторією [11, с. 266-268].

Музей почав активно працювати над створенням виставок та лекцій, присвячених українській національній історії, культурі, традиціям. Вводилися матеріали про репресії радянської доби, голодомори, національно-визвольний рух. Переглядалася концепція презентації радянського періоду з акцентом на об'єктивне висвітлення подій без ідеологічних нашарувань. Формувалася нова генерація музейних працівників, вільних від радянських ідеологічних стереотипів.

1999 р. голова Миколаївської обласної адміністрації погодився з передачею обласному краєзнавчому музею комплексу «Старофлотські казарми». Наступного року розпочалося фінансування ремонтно-реставраційних робіт, за рахунок чого було здійснено першочергові заходи

—виготовлено проєкт, складено документацію на будівництво, розпочато роботи з ремонту корпусу № 2. Повний ремонт цієї будівлі зайняв 13 років.

Урочисте відкриття нової стаціонарної експозиції Миколаївського обласного краєзнавчого музею відбулося 28 серпня 2012 р. Незважаючи на те, що до кінця року залишалося лише чотири місяці, підсумкові статистичні показники продемонстрували високий рівень активності закладу. Загальна територія нового комплексу склала 3,6 га, а площа приміщень становила 7371 кв. м. [11, с. 293-297].

На початку XXI століття музей зіткнувся з викликами цифровізації, що стимулювало модернізацію форм роботи: створення електронних каталогів, мультимедійних програм та активну присутність у соціальних мережах [30].

Експозиційні площі музею дозволяють представити різноманітні аспекти історії та культури регіону через систему постійних та тимчасових виставок. Постійна експозиція побудована за хронологічно-тематичним принципом, охоплюючи період від давніх часів до сучасності. Музей постійно працює над оновленням експозиції, впроваджуючи нові музеографічні рішення та мультимедійні технології [11, с. 289].

Матеріально-технічна база музею включає експозиційні та фондові приміщення, а також обладнання для зберігання колекцій та реалізації освітніх програм. Реставраційна майстерня забезпечує консервацію та відновлення пошкоджених предметів. Бібліотека містить цінні книжкові збірки, рукописи та документи. Актова зала використовується для проведення наукових заходів і лекцій, а освітні майстерні обладнані для музейних уроків, майстер-класів та інтерактивних занять. Музей має сучасне комп'ютерне та мультимедійне обладнання. Постійна модернізація матеріально-технічної бази відповідає сучасним музейним стандартам. Фінансування музею здійснюється з обласного бюджету з можливістю залучення додаткових коштів через гранти, благодійні внески та платні послуги [11, с. 312].

Повномасштабна агресія РФ поставила перед музеєм виклики забезпечення безпеки фондів (евакуація, сховища). Діяльність була переорієнтована на онлайн-формати, а також на документування наслідків російської агресії.

Повномасштабна війна, розв'язана Російською Федерацією, створила реальну загрозу для фондів Миколаївського музею через регулярні обстріли. Музей оперативно розробив та реалізував план евакуації найцінніших експонатів, частина яких була відправлена до безпечніших регіонів України. Співробітники продовжували роботу, забезпечуючи охорону фондів та ведення обліку навіть під час обстрілів. Діяльність була переорієнтована на онлайн-формати (віртуальні виставки, освітні програми). Одночасно музей активно документує наслідки російської агресії, формуючи колекцію матеріалів про війну [43].

Документальний фонд музею є цінним ресурсом для дослідників, студентів, краєзнавців, що працюють над вивченням історії та культури Миколаївщини. Збірка налічує тисячі томів краєзнавчої, історичної, археологічної, етнографічної, мистецтвознавчої літератури різних періодів видання. Особливо цінністю є рідкісні видання дореволюційного періоду, що містять унікальну інформацію про історію регіону. Фонди комплектуються новими надходженнями наукових видань, каталогів музеїв, збірників конференцій. Проводиться оцифрування найцінніших видань колекції. Співробітники відділу фондів надають консультації щодо пошуку інформації, допомагають у роботі з каталогами та картотеками [11, с. 198].

Матеріали музею містять унікальні документальні матеріали, що не дублюються у державних архівах (приватні та родинні архіви, документи про діяльність музею від заснування). Фотоархів налічує тисячі знімків, що фіксують історію міста; колекція листівок, плакатів та картографічні матеріали документують культурне життя та топографічні зміни регіону. Архівні документи активно використовуються дослідниками, а їхнє оцифрування розширює доступ без ризику пошкодження оригіналів..

Співпраця з науковими установами та закладами вищої освіти (ЗВО), зокрема Чорноморським національним університетом імені Петра Могили та Національним університетом кораблебудування імені адмірала Макарова, формує середовище професійної комунікації. Музей є базою навчальної практики для студентів спеціальностей 014.03 Середня освіта (Історія) та 032 Історія та археологія. Викладачі ЗВО залучаються до експертизи проєктів. Спільні дослідження об'єднують потенціал музею та університетських кафедр, забезпечуючи взаємовигідний обмін знаннями та практичною базою.

Міжмузейна співпраця дозволяє обмінюватися досвідом, організовувати спільні виставки та координувати дослідницьку діяльність на регіональному, національному та міжнародному рівнях. МОКМ підтримує зв'язки з іншими обласними музеями, бере участь у всеукраїнських форумах та міжнародних проєктах, що забезпечує впровадження кращих практик та встановлення партнерських відносин [13].

Реставраційна діяльність спрямована на збереження експонатів для майбутніх поколінь через професійну консервацію та відновлення пошкоджених предметів. Роботи проводяться кваліфікованими фахівцями в обладнаній майстерні та обов'язково документуються, що дозволяє повернути експонати в експозицію або забезпечити довготривале зберігання. Проводиться реставрація живопису, графіки, текстилю, металевих виробів, кераміки, дерев'яних предметів.

Видавнича діяльність музею сприяє поширенню наукових знань про культурну спадщину регіону та результатів музейних досліджень. Музей випускає наукові збірники, що публікують статті співробітників та запрошених авторів з питань краєзнавства, музеології, історії. Каталоги виставок документують експозиційну діяльність та залишаються як довідкові матеріали для дослідників. Популярні брошури, буклети, путівники музеєм доступні для широкої аудиторії та виконують рекламно-інформаційну функцію[13].

Експедиційна робота забезпечує систематичне поповнення фондів новими матеріалами. Щорічно плануються археологічні розвідки, етнографічні експедиції (фіксація традиційної культури) та природничі експедиції (вивчення флори та фауни). Зібрані матеріали проходять наукову обробку, атрибуцію та вносяться до фондів колекцій [8, с. 17].

Комп'ютеризація підвищує ефективність роботи з фондами та пошук інформації. Створена електронна база обліку фондів колекцій з фотофіксацією. Програмне забезпечення використовується для аналізу статистики відвідувань, електронного документообігу та підготовки мультимедійних програм для експозицій. Цифрові технології підвищують якість музейної роботи

Безпека фондів є пріоритетним завданням, що забезпечується охоронними системами (сигналізація, відеоспостереження) та протипожежною системою. Фондосховища мають посилену охорону. Регулярно проводиться навчання персоналу. В умовах війни посилена увага приділяється захисту та готовності до швидкої евакуації найцінніших експонатів.

Фінансування музею здійснюється переважно з обласного бюджету з можливістю залучення додаткових коштів через різноманітні джерела. Бюджетні кошти спрямовуються на заробітну плату співробітників, комунальні платежі, поточне утримання будівлі та експозицій. Додаткове фінансування залучається через подання проєктів на грантові конкурси українських та міжнародних фондів.

Стратегічне планування діяльності музею визначає пріоритети розвитку на середньострокову та довгострокову перспективу з урахуванням суспільних потреб. Розробляється стратегія розвитку музею на п'ятирічний період з конкретними цілями, завданнями, показниками ефективності. План враховує тенденції розвитку музейної справи в Україні та світі, технологічні можливості, соціальні запити громади. Визначаються пріоритетні напрями: модернізація експозицій, цифровізація, розвиток освітніх програм, зміцнення

матеріальної бази. Планування передбачає реалістичну оцінку ресурсів, можливих джерел фінансування, ризиків та викликів. Моніторинг виконання стратегічного плану здійснюється щорічно з корекцією завдань відповідно до обставин. Стратегічний підхід дозволяє музею системно розвиватися та досягати поставлених цілей [5, с. 398].

Імідж музею у суспільстві формується через якість надання послуг, комунікацію з аудиторією, участь у громадському житті міста та області. Позитивний імідж музею як авторитетного культурного та освітнього центру будується десятиліттями сумлінної роботи. Відвідувачі цінують музей за професіоналізм співробітників, цікаві експозиції, різноманітність освітніх програм. Засоби масової інформації регулярно висвітлюють діяльність музею, публікують матеріали про виставки, заходи, наукові відкриття. Відгуки у соціальних мережах формують думку про музей у молодіжній аудиторії. Участь музею у міських святах, фестивалях, культурних акціях підвищує його помітність та приваблює нових відвідувачів. Підтримання високого іміджу вимагає постійної роботи над якістю послуг та комунікацією з громадськістю [41].

Отже, потенціал МОКМ формується кваліфікованим колективом співробітників, які ведуть систематичну дослідницьку роботу з фондovими колекціями та активно публікують результати у фахових виданнях. Цю діяльність координує науково-методична рада. Фахівці музею постійно підвищують кваліфікацію, підтримуючи зв'язки з університетами та науковими установами України. Найбільшим інституційним викликом стало критичне скорочення експозиційної площі у 90-х роках через розміщення у культовій споруді, що змусило музей перейти до неекспозиційних форм комунікації. Це, однак, стимулювало пошук нових рішень, кульмінацією чого став переїзд у 2012 році до комплексу «Старофлотські казарми», що забезпечило значне розширення площі та дозволило створити нову стаціонарну експозицію.

2.2. Аналіз традиційних та інноваційних методів науково-освітньої роботи музею: програми, проєкти, ефективність

Внаслідок повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 року культурні установи України зіткнулися з численними викликами. МОКМ опинився під загрозою, його приміщення зазнали ушкоджень уже в березні 2022 року. У червні того ж року, за підтримки Програми ЄС HouseofEurope та Goethe-Institut, музеєм Миколаївщини була надана допомога у підготовці експонатів до тривалого зберігання та евакуації [6].

Після відведення лінії фронту від Миколаєва (листопад 2022 р.) постало питання відновлення діяльності. Вже з 20 березня 2023 року музей знову відкрив свої двері [19]. Одним із перших масштабних заходів 24 березня стала презентація книги І. Гаврилова та Н. Христової «Силуети старого міста», заснованої на архівних матеріалах музею [7].

Колектив оперативно взявся за відновлення освітньої діяльності, попри частково розібрану експозицію. Вже у березні відбулися перші музейні лекції, присвячені історії народної вишивки регіону [20]. Також була налагоджена комунікація з містянами, вимушеними залишити місто, через флешмоб «Великодня листівка від миколаївців миколаївцям» на Facebook-сторінці [21].

Завдяки наполегливій роботі співробітників, до музею повернулися шкільні колективи. 12 квітня 2023 року відбулося музейне свято з театралізованою виставою, що продовжує традицію музейного лялькового театру МОКМ, засновану ще в 1990-х роках [22, 12, с. 193].

Відділ науково-освітньої роботи на регулярній основі проводить цикли заходів, присвячених народним святкам («Різдвяні вечорниці», «Купальські розваги»), розробляє майстер-класи («Писанка-розпис») та популярні інтерактивні екскурсії-практикуми («Бабусяна скриня», «Таємниці мінералів») [11, с. 331—332].

В умовах обмежених експозиційних ресурсів успішно застосовувалися інноваційні формати: документальний кінотеатр та доповнення експозиції за допомогою проєкції матеріалів на стінах [12, с. 188]. У 2023 році МОКМ почав використовувати засоби додаткового віртуального супроводу: співробітники розробили екскурсію-квест «Вперед у минуле». Цей квест використовує QR-коди та Google Site, дозволяючи відвідувачам самостійно проходити маршрут та поєднувати існуючу експозицію з віртуальним масивом інформації. Програму було успішно апробовано 18 травня 2024 року під час відкриття реекспонованих залів природи [9].

Важливим кроком у 2024 році стало поширення освітньої діяльності музею за межі Миколаївської області, коли МОКМ представив на фестивалі для дітей та підлітків «Різні Разом» стендову програму у ДП НКММК «Мистецький арсенал» 20—22 вересня 2024 року.

Фестиваль «Арсенал ідей. Різні разом» бере свій початок від інтерактивного освітнього фестивалю «Арсенал ідей», який вперше було організовано Національним культурно-мистецьким та музейним комплексом «Мистецький арсенал» (м. Київ) 27—31 травня 2015 року. Від самого початку він позиціонувався як міждисциплінарна освітня подія для дітей. Метою першого фестивалю, що проходив під гаслом «ЗМІНИМО СВІТ!», було об'єднання та демонстрація найбільш ефективних і прогресивних напрацювань у сфері позашкільної освіти, включаючи нові форми навчання [1].

Попри тривалу історію фестивалю, МОКМ долучився до нього вперше у 2024 році. Ця подія стала знаковою для Миколаївщини, оскільки інституція стала першим і наразі єдиним закладом від області, який представив свою сталу стендову програму. Участь музею в умовах, коли пріоритет надавався вимушено переміщеним організаціям та тим, що активно працюють із дітьми, які постраждали від війни, підкреслила його стійкість, адаптивність та незмінну роль як культурного центру Півдня України.

Участь МОКМ у 2024 році була присвячена комплексному висвітленню історії античного полісу Ольвія як ключового елемента археологічної спадщини Північного Причорномор'я. [33, с. 8]. Головною метою було забезпечення занурення в тематику через активне залучення різних сенсорних каналів.

Розробка та методичний супровід стендової програми стала результатом комплексної роботи. До її створення були залучені фахівці усіх відділів музею під загальним керівництвом старшої наукової співробітниці відділу науково-освітньої роботи К. Стешак. Безпосередній організаційний та технічний супровід проєкту провадив молодший науковий співробітник відділу І. Хворостянук.

Стенд МОКМ був структурований за тематичними локаціями, що імітували функціональні зони давньогрецького міста, пропонуючи відвідувачам ігрову реконструкцію подорожі античним світом.

Локація «Подорож в Ольвію» була присвячена географічним та природничим аспектам. Ключовою активністю стала гра «Риболовля» з використанням підлогового кола (імітація річки Гіпаніс) та муляжів риб. Це інформувало про історичний промисел та зв'язок між географією та економікою античного поселення.

Локація «Базарна площа — Агора» реалізувала концепцію мультисенсорного пізнання. Шість сенсорних мішечків з «товаром» (спеції, кераміка) дозволяли учасникам за допомогою тактильних та нюхових відчуттів ідентифікувати типові давньогрецькі товари. Такий підхід активізував асоціативну пам'ять про повсякденне життя Ольвії.

Локація «Гончарна справа» фокусувалася на матеріальній культурі та ремеслі. Основу становила гра «Посуд Стародавньої Греції», яка включала складання 2-D пазлів та реконструкцію фрагментованих муляжів керамічного посуду за допомогою стрічки. Цей практичний елемент імітував роботу польового реставратора, знайомлячи з елементами профорієнтації.

Для стимулювання творчості транслиювалися відеоматеріали про Ольвію, які слугували візуальним стимулом для створення відвідувачами власних малюнків.

Інклюзивність стенду забезпечувалася мультисенсорним доступом: усі предмети були доступні для тактильного обстеження, включаючи великі моделі для дітей з порушеннями зору, а відеоматеріали мали субтитри. Такий підхід МОКМ здобув високу оцінку за глибоку методичну продуманість інтеграції ігрових елементів, що дозволило ефективно донести складний археологічний матеріал до дитячої та підліткової аудиторії.

У 2025 році стендова програма МОКМ логічно продовжила фокус на археологічній спадщині області, звернувшись до проблематики городища бронзової доби Дикий Сад. Це городище є унікальною пам'яткою білозерської культури на території міста Миколаєва [34, с. 8].

Організаційно-методичний супровід стендової програми у 2025 році забезпечувався фахівцями відділу науково-освітньої роботи: старшою науковою співробітницею К. Стешак та науковим співробітником І. Хворостянюком. Наукову консультацію здійснював старший викладач кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили, керівник археологічних досліджень городища Дикий Сад К. Горбенко. Результати роботи у «Мистецькому Арсеналі» 19-21 вересня 2025 року презентували І. Хворостянюк та молодша наукова співробітниця Ю. Бринза.

Програма стенду була структурована навколо ідеї мультисенсорного пізнання історії городища Дикий Сад (епоха бронзи). Взаємодія починалася з початкового інформаційного блоку та відеопрезентації, що створювало необхідний історичний контекст.

«Майстерня сили» фокусувалася на ритуальній культурі білозерської епохи: учасники плели браслети та створювали амулети. Це практичне заняття розвивало дрібну моторику та формувало розуміння символічного значення предметів.

Сенсорна зона «Голоси землі» залучала слух через записи звуків тварин та природних явищ степової зони. Додатково використовувалися інтерактивні картки, що розширювало способи невербального пізнання.

Для поглиблення тактильного сприйняття побуту доби пізньої бронзи учасники практично взаємодіяли з кам'яною ручною зернотеркою, подрібнюючи справжнє зерно.

Для розвитку просторового мислення було представлено два великоформатні підлогові пазли (сома та бронзового казана) — ключових експонатів городища. Пазли, виготовлені відділом реставрації МОКМ, сприяли візуальному та просторовому сприйняттю артефактів.

Для додаткового наративного занурення стенд був інтегрований у загальну квестову програму, де відповіді отримувалися у міфічного персонажа — Хранителя племені Таргоса [34, с. 22].

Важливо зазначити, що на відміну від одноразових проєктів, інтерактивні моделі, методичні підходи та інклюзивні елементи, розроблені спеціально для фестивальних стендів не залишаються лише фестивальним контентом. Навпаки, ці наробки активно використовуються у повсякденній науково-освітній роботі музею з різними цільовими групами. Це суттєво підвищує якість та доступність вивчення регіональної спадщини для всіх категорій відвідувачів.

У подальшому на основі цих напрацювань МОКМ має сформувати внутрішню базу методичних розробок, що включатиме стандарти інклюзивних інтерактивів та адаптивні інструкції. Ця база повинна бути основою для подальшого впровадження успішних практик, як в основній експозиції, так і у виїзній роботі. Крім цього, це може стати основою для подальшого впровадження проведення тренінгів для дієвців культури Миколаївської області та партнерських установ, підтверджуючи роль МОКМ як регіонального методичного хабу.

Участь МОКМ як першого та єдиного представника Миколаївщини на фестивалі є значущим кроком для формування позитивного іміджу музею на

всукраїнському рівні. Фестиваль став ефективним майданчиком для поглиблення співпраці та мережування з організаторами та іншими установами, що є особливо актуальним в умовах повномасштабного вторгнення.

Важливим результатом інтеграції МОКМ до освітнього кола «Мистецького арсеналу» є безперервний професійний розвиток фахівців. У міжфестивальний період співробітники долучаються до інших освітніх проєктів, організованих «Мистецьким арсеналом» для музейників України. Зокрема, 21 листопада 2024 року І. Хворостянук та К. Стешак виступили спікерами на зустрічі-обговоренні з серії «Музейні рефлексії», присвяченій фестивалю «Різні разом» [29].

23 квітня 2025 року І. Хворостянук був спікером з теми «Музеї та соціальні мережі» з доповіддю «МОКМ та Platfor.ma: кейс успішної співпраці у сфері брендингу та мерчу» [26]. Участь у таких заходах дозволила інтегрувати наробки МОКМ у передовий досвід української музейної спільноти та підвищити кваліфікацію співробітників в умовах сьогодення.

У жовтні-листопаді 2024 року МОКМ у співпраці з молодіжною громадською організацією «Хвилясті» провів серію подій, спрямованих на формування молодіжного музейного ком'юніті для осіб віком 18—25 років. Серед заходів було реалізовано лекції, інтерактивні екскурсії, панельні дискусії, телеміст із Молодіжним центром м. Охтирка, які дали змогу молоді зануритися у світ історії та культури, знайти однодумців [47].

Пілотна версія цього формату показала чудові результати: учасники відзначили важливість таких заходів для розвитку власних інтересів та формування нових зв'язків. На основі цього успішного досвіду у 2025 році було запущено стале молодіжне просвітницьке товариство «Молодий музей», яке стало платформою для реалізації творчих ініціатив, освітніх проєктів та нових підходів до вивчення культурної спадщини. Ця ініціатива стала важливим кроком у залученні до освітньої діяльності музею молодії

аудиторії та відкрила нові перспективи для взаємодії музею зі старшими школярами та студентами.

Загалом МОКМ демонструє стійкість та інноваційний підхід до освітньої діяльності навіть у найскладніших умовах. Важливим завданням колективу є не лише опрацювання нових методик, але й збереження успішних та апробованих форм роботи. Завдяки креативним рішенням, музей не лише зберігає, але й примножує свою роль як центру культурного життя регіону.

Туристичний потенціал музею використовується для популяризації Миколаївського регіону як привабливої дестинації культурного туризму. Музей включений до туристичних маршрутів містом, пропонує спеціальні програми для груп, а рекламні матеріали розповсюджуються через туристично-інформаційний центр. Розвиток культурного туризму сприяє економічному розвитку міста та підвищенню його привабливості.

Маркетингова діяльність спрямована на залучення нових відвідувачів, формування позитивного іміджу та забезпечення фінансової стабільності. Розробляється стратегія просування послуг через різні канали комунікації. Активно використовуються можливості соціальних мереж для інформування про події та залучення молоді. Організуються спеціальні акції, знижки та безкоштовні дні відвідування. Музей бере участь у міжнародних акціях, наприклад, «Ніч музеїв», що традиційно збирають велику кількість відвідувачів.

Музей подає заявки на участь у грантових програмах українських та міжнародних фондів. Реалізуються проекти з оцифрування колекцій, створення інтерактивних експозицій, проведення досліджень. Міжнародні проекти передбачають обмін досвідом та стажування співробітників. Науково-дослідні проекти включають археологічні експедиції та публікацію результатів.

Партнерство з медіа дозволяє музею розширювати аудиторію та формувати позитивний імідж. Співпраця з місцевими ЗМІ передбачає підготовку сюжетів про виставки та колекції.

Інноваційним кроком у комунікаційній стратегії стало освоєння аудіальних форматів. Наукові співробітники долучилися до створення мультимедійного контенту спільно з «Суспільне Миколаїв». Цикли пізнавальних матеріалів «Вулиці Миколаєва» та «Таємниці міста Миколаєва» розкривають маловідомі факти з історії міста. Такий підхід трансформує академічні знання у сучасний наратив, залучаючи широку інтернет-аудиторію, зокрема молодь, яка надає перевагу діджиталізованим джерелам [36].

Дослідницька робота відвідувачів стимулюється музеєм через надання доступу до фондкових матеріалів, консультації фахівців та створення комфортних умов для праці. Науковці з різних установ звертаються до закладу за джерелами для своїх розвідок з історії, етнографії та археології регіону, а студенти готують кваліфікаційні роботи під керівництвом музейних консультантів. Логічним підсумком та майданчиком для апробації цих наукових пошуків є Миколаївська обласна краєзнавча конференція «Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження». Започаткована у 1995 році, конференція традиційно збирає дослідників щодвароки. Конференція об'єднує музейників, вчених та краєзнавців-аматорів, результати роботи яких публікуються в окремих наукових збірниках. XIV конференція відбулася 20—21 листопада 2025 року [23].

Культурні події різноманітних форматів перетворюють музей на живий простір культурного життя міста, що виходить за межі традиційних музейних функцій. Музей стає майданчиком культурної комунікації, де зустрічаються люди з різними інтересами навколо спільних цінностей.

Сезонні програми музею забезпечують динаміку пропозицій та адаптуються до календарних подій для постійного залучення аудиторії. Ці програми структуруються відповідно до періодів року: літні орієнтовані на

дітей під час канікул, що приходять у групах денних таборів; осінні пов'язані з початком навчального року; зимові використовують новорічно-різдвяну тематику, а весняні приурочені до ювілейних дат, дня знань чи природних циклів. Системна сезонність дозволяє підтримувати постійний інтерес до інституції через регулярне оновлення освітньо-культурної пропозиції.

Отже, МОКМ, продемонстрував високу стійкість та інноваційну адаптивність. Уже з березня 2023 року музей відновив роботу для відвідувачів та освітні заходи, навіть в умовах розібраної експозиції, активно використовуючи неекспозиційні та інтерактивні формати. Ключові інновації включають впровадження цифрового супроводу експозиції та мультисенсорних і інклюзивних підходів, що підтвердило ефективність ігрових методик для засвоєння складного історичного матеріалу. Музей також успішно працює над залученням молоді, розширенню аудиторії через аудіальні формати та дослідницьку роботу, підтверджуючи свою роль як ключового регіонального методичного хабу.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МУЗЕЮ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

3.1. Сучасні тренди музейної педагогіки та цифрової комунікації: можливості адаптації до регіонального контексту

Музейна педагогіка переживає докорінні трансформації, пов'язані зі зміною парадигми комунікації: традиційна модель односпрямованої передачі інформації поступається діалоговим формам взаємодії. Науковці визначають музейну педагогіку як міждисциплінарну галузь, що синтезує елементи музеєзнавства, педагогіки, психології та культурології для створення ефективного освітнього середовища на базі колекцій. Ця галузь охоплює інтерактивні екскурсії, майстер-класи та проєктну діяльність. Регіональні музеї стикаються з необхідністю адаптувати загальносвітові тенденції до специфіки локального контексту, враховуючи особливості культурної ідентичності громади. Процес адаптації вимагає глибокого розуміння потреб місцевої аудиторії та можливостей музейних ресурсів.

Цифрова комунікація стала невід'ємною складовою сучасної музейної практики, відкриваючи нові горизонти для презентації спадщини. Дослідники трактують її як систему взаємодії установи з відвідувачами через електронні канали (веб-сайти, соціальні мережі, віртуальні тури). Технологічні інновації дозволяють музеям долати географічні обмеження, створюючи можливості для дистанційного доступу до колекцій. Діджиталізація фондів передбачає не лише технічне переведення інформації, але й створення якісно нового змісту для онлайн-середовища. Регіональні музеї можуть використовувати цифрові технології для розширення та залучення молодіжної аудиторії. Впровадження таких рішень вимагає від працівників оволодіння новими компетенціями.

Інтерактивність набула статусу ключового принципу організації музейного простору, що відображає тенденцію до активізації ролі відвідувача. Інтерактивна експозиція визначається як виставка, що передбачає активну участь глядача через тактильний контакт, маніпулювання об'єктами або використання технічних пристроїв. Застосування інтерактивних елементів сприяє глибшому засвоєнню інформації завдяки залученню різних каналів сприйняття. Для краєзнавчих музеїв інтерактивність відкриває можливості для презентації локальної історії через особисті наративи. Технології доповненої реальності (AR) дозволяють накладати цифрову інформацію на фізичні об'єкти, збагачуючи візуальний досвід. Впровадження інтерактивних рішень потребує ретельного планування, щоб надмірна технологізація не відволікала від автентичних предметів[17, с. 360-380].

Віртуальна реальність (VR) створює імерсивне середовище для глибокого занурення у історичний контекст. Вона генерує повністю комп'ютерне середовище, що замінює фізичну реальність користувача та дозволяє взаємодіяти з 3D-об'єктами через спеціалізоване обладнання. Доповнена реальність (AR), навпаки, накладає цифрові елементи на реальне оточення, збагачуючи сприйняття додатковою інформацією. Змішана реальність поєднує їхні характеристики, дозволяючи цифровим та фізичним об'єктам взаємодіяти у реальному часі. Регіональні музеї можуть використовувати ці технології для реконструкції втрачених об'єктів або створення віртуальних подорожей історичними локаціями. Проєкт VR KOLO вже демонструє потенціал мережевої співпраці музеїв у створенні віртуальних експозицій, що робить спадщину доступною незалежно від географії. Хоча впровадження VR-технологій вимагає значних інвестицій, навіть базові рішення можуть суттєво підвищити привабливість музею для технологічно орієнтованої аудиторії [36].

Освітні програми музеїв еволюціонують від епізодичних заходів до систематичної діяльності, інтегрованої у формальну освіту. Музейно-

педагогічна програма являє собою структурований комплекс занять, розроблених з урахуванням вікових особливостей та спрямованих на досягнення конкретних навчальних цілей через взаємодію з музейними колекціями. Партнерство з навчальними закладами дозволяє музеям стати органічною частиною освітнього процесу. Краєзнавчі музеї володіють унікальним потенціалом для викладання локальної історії, географії та природознавства через безпосередній контакт учнів з автентичними артефактами. Розробка програм вимагає тісної співпраці музейних працівників з педагогами для відповідності змісту навчальним планам. Систематична оцінка ефективності через зворотний зв'язок дозволяє постійно вдосконалювати програми.

Інклюзивність перетворилася на фундаментальний принцип музейної роботи, що відображає право всіх категорій населення на доступ до культурних ресурсів. Інклюзивний музей проактивно усуває бар'єри для участі людей з інвалідністю, а також різних вікових, етнічних та соціальних груп. Фізична доступність передбачає облаштування пандусів, тактильних експонатів та аудіогідів. Інформаційна інклюзивність вимагає адаптації текстів, використання зрозумілої мови та альтернативних форматів подання інформації. Соціальна інклюзивність означає створення програм, що відображають різноманіття спільноти та дозволяють представникам маргіналізованих груп бачити себе у музейному наративі. Регіональні музеї можуть стати майданчиками для діалогу, сприяючи соціальній згуртованості. Впровадження інклюзивних практик потребує навчання персоналу та перегляду традиційних підходів до організації простору [46].

Соціальні медіа трансформували комунікацію музеїв, створюючи двосторонній діалог та спільноти навколо установ. Музейна присутність охоплює регулярну публікацію контенту та взаємодію з підписниками. Платформи Facebook та Instagram дозволяють ділитися історіями з фондів та анонсувати події. Візуальний характер Instagram підходить для презентації експонатів, тоді як Facebook забезпечує можливості для довших публікацій

та груп. Регіональні музеї використовують соцмережі для подолання стереотипів та демонстрації динамічності. Ефективність вимагає розробки контент-стратегії та оперативного реагування.

Цифрове збереження культурної спадщини набуває критичного значення в умовах воєнних загроз. Діджиталізація фондів передбачає створення високоякісних цифрових копій для документування, дослідження та популяризації. Тривимірне сканування дозволяє створювати точні моделі для віртуальних експозицій та відтворення втрачених артефактів. Цифрові архіви гарантують збереження знань навіть у разі фізичного знищення оригіналів. Краєзнавчі музеї мають пріоритет у діджиталізації через унікальність регіональних артефактів. Дотримання міжнародних стандартів забезпечує сумісність даних та відкриває нові можливості для наукового комп'ютерного аналізу [4].

Партиципаторні практики перетворюють відвідувачів з пасивних споживачів на активних співтворців музейного контенту. Партиципаторний музей залучає населення до створення експозицій, збору колекцій та розробки програм. Краудсорсинг дозволяє використовувати колективні знання для атрибуції предметів та збору усних історій. Спільні проекти з громадами забезпечують репрезентацію різних голосів, роблячи наратив більш демократичним. Регіональні музеї залучають мешканців до документування локальної історії, посилюючи зв'язок між установою та спільнотою. Впровадження цих методів вимагає готовності музейних працівників ділитися владою.

Сторітелінг перетворився на центральну методологію музейної комунікації, що дозволяє трансформувати сухі факти у захоплюючі наративи. Музейний сторітелінг означає структуроване розповідання історій навколо експонатів, що створює смислові зв'язки та емоційно залучає аудиторію. Персоналізовані історії конкретних людей роблять історичні процеси зрозумілими. Краєзнавчі музеї володіють багатим матеріалом для сторітелінгу через локальні легенди та біографії діячів. Цифрові технології

розширюють можливості для наративів через мультимедійні презентації. Ефективний сторітелінг балансує між науковою достовірністю та емоційною привабливістю.

STEM-освіта знаходить природне втілення у музейному середовищі, де абстрактні наукові концепції ілюструються через взаємодію з реальними об'єктами. Музеї науки створюють інтерактивні експозиції, що дозволяють проводити експерименти. Краєзнавчі музеї можуть інтегрувати STEM-компоненти через природничі колекції, демонструючи біологічне різноманіття чи геологічні особливості. Інтеграція технологій дозволяє демонструвати сучасні наукові досягнення. Музейне середовище сприяє розвитку критичного мислення через проблемно-орієнтоване навчання. Співпраця музеїв з науковими установами забезпечує доступ до експертних знань.

Університетські музеї формують особливу категорію установ, що поєднують освітню, наукову та музейну функції. Академічні колекції використовуються у навчальному процесі. Вони надають студентам можливості для практичного навчання через роботу з автентичними об'єктами. Регіональні університети можуть створювати музеї, що документують локальну історію науки та культури. Академічні музеї часто спеціалізуються на вузьких тематичних напрямках, досягаючи високого рівня експертизи. Відкритість таких музеїв для публіки сприяє популяризації науки. Фінансування університетських музеїв зазвичай залежить від інституційної підтримки [27].

Маркетинг культурної спадщини трансформувався з просування послуг у комплексну стратегію побудови відносин зі стейкхолдерами. Музейний маркетинг — це систематична діяльність з дослідження потреб аудиторії, розробки продуктів та комунікації цінності музею. Сегментація аудиторії дозволяє розробляти диференційовані пропозиції. Бренд музею формується через послідовну комунікацію його унікальної ідентичності. Регіональні музеї використовують локальну специфіку як конкурентну перевагу. Евент-

маркетинг та взаємовідносини з туристичною індустрією генерують медійну увагу та інтегрують установу у туристичні маршрути.

Туристичний потенціал музеїв набуває зростаючого значення у розвитку культурного туризму. Краєзнавчі музеї функціонують як інформаційні центри для туристів, надаючи комплексне уявлення про регіон. Експозиції доповнюють відвідування історичних пам'яток, створюючи цілісний туристичний продукт. Сувенірна продукція та гастрономічні програми створюють додаткові джерела доходу та збагачують культурний досвід. Туристичні маршрути, розроблені спільно з музеями, систематизують відвідування. Цифрові гіді та мобільні додатки забезпечують гнучкість для самостійних відвідувачів [32].

Евакуація музейних колекцій стала критичною компетенцією для українських музеїв в умовах повномасштабного вторгнення. Протоколи евакуації передбачають детальне планування процедур зберігання найцінніших експонатів. Пріоритизація об'єктів базується на критеріях унікальності та історичної цінності. Документування колекцій набуває критичного значення для ідентифікації предметів та потенційного відновлення втрат. Регіональні музеї стикаються з особливими викликами через обмежені ресурси та необхідність швидкого прийняття рішень в умовах безпосередньої загрози. Досвід воєнного часу змушує інвестувати у превентивні заходи захисту спадщини [10].

Цифровізація облікової документації перетворилася на нагальну необхідність для безперервності роботи. Електронні системи забезпечують централізоване зберігання фондової інформації з можливістю резервного копіювання. Стандартизовані формати гарантують сумісність для мережевої співпраці. Автоматизація рутинних процедур звільняє час працівників. Регіональні музеї можуть використовувати доступні системи, але навчання персоналу є критичною передумовою успіху.

Міждисциплінарні підходи збагачують музейну діяльність через інтеграцію методів та концепцій з різних наукових галузей. Наприклад,

археологія, антропологія, біологія та мистецтвознавство надають експертизу для адекватної інтерпретації колекцій. Соціологічні дослідження забезпечують емпіричну основу для комунікаційних стратегій. Краєзнавчі музеї, завдяки комплексному характеру фондів, природно схильні до міждисциплінарності та можуть виступати майданчиками для діалогу наукових спільнот.

Наукова діяльність залишається фундаментальною функцією, забезпечуючи інтелектуальну основу роботи. Музейні дослідження охоплюють атрибуцію предметів та аналіз їхнього культурного контексту. Публікація наукових каталогів робить фонди доступними для дослідників, а організація конференцій перетворює музей на платформу для обміну знаннями. Регіональні музеї фокусуються на локальній історії, де вони володіють унікальною експертизою. Наукова репутація підвищує довіру до експозицій та програм.

Методична робота забезпечує професійний розвиток та стандартизацію практик у галузі. Методичні центри на базі провідних музеїв надають консультації та розробляють посібники для систематизації досвіду. Стажування працівників дозволяє адаптувати інноваційні підходи. Регулярні тренінги підтримують компетентність фахівців. Краєзнавчі музеї можуть виступати методичними центрами для невеликих муніципальних музеїв, поширюючи професійні стандарти.

Концепція музею як «третього простору» визначає установу як місце соціальної взаємодії поза домом та роботою. Цей простір характеризується неформальною атмосферою, інклюзивністю та можливостями для спонтанного спілкування. Музеї функціонують як громадські вітальні. Кав'ярні та рекреаційні зони знижують інституційний бар'єр. Регіональні музеї можуть стати центрами громадського життя у невеликих містах. Трансформація вимагає переосмислення традиційних правил поведінки та створення більш розслабленої атмосфери.

Гейміфікація музейного досвіду трансформує відвідування у захоплюючу гру, що підвищує залученість через механіки змагання та винагород (бальні системи, рейтинги, значки). Сюжетні лінії перетворюють відвідування на пригоду. Групові виклики заохочують співпрацю.

Подкастинг відкриває нові можливості для розповідання історій аудиторії, що споживає контент дистанційно. Серіальні подкасти та інтерв'ю з кураторами створюють регулярний контакт. Аудіоекскурсії у форматі подкастів дозволяють завантажувати матеріали для використання перед або після візиту.

Відеоконтент став домінуючим форматом. Короткі відео для соцмереж генерують швидке залучення, а мінісеріали створюють глибокий контент. Пряма трансляція подій дозволяє брати участь віддалено. Блогінг залишається ефективним інструментом для довгих текстових матеріалів та детальних розповідей про колекції. Пошукова оптимізація забезпечує видимість у пошукових системах. Мобільні додатки об'єднують функції: навігацію, аудіогіди та AR. Вони дозволяють глибше вивчати предмети та полегшують планування відвідувань через календар подій та сповіщення.

Штучний інтелект (ШІ) відкриває можливості для персоналізації досвіду та автоматизації рутинних процесів. Чат-боти відповідають на типові запитання цілодобово. Рекомендаційні системи пропонують програми відповідно до вподобань. ШІ прискорює фондову роботу (автоматична атрибуція) та допомагає оптимізувати ресурси (прогнозна аналітика). Метавсесвіт представляє новий фронтір, де віртуальні копії музеїв доступні з будь-якої точки світу. Віртуальні виставки можуть включати експонати з різних музеїв, а аватари дозволяють соціальну взаємодію. Монетизація через продаж віртуальних сувенірів відкриває додаткові джерела доходів [15].

Відкриті дані демократизують доступ до спадщини, стимулюючи інноваційне використання контенту. Публікація високоякісних зображень з відкритими ліцензіями дозволяє вільно використовувати матеріали. API для доступу до баз даних дозволяє розробникам створювати нові сервіси.

Соціальна відповідальність музею включає активну роль у вирішенні суспільних проблем. Музей створює програми для соціально вразливих груп, таких як біженці, люди з досвідом бездомності тощо та ініціативи з ментального здоров'я.

Кліматична криза актуалізує роль музеїв у підвищенні екологічної свідомості. Виставки про зміну клімату та природничі колекції демонструють вплив на регіон. Партнерство з науковими установами інтегрує музей у дослідження клімату. Цифровізована реставрація використовує технології для документування та відновлення. Тривимірне сканування створює точну документацію, а цифрове моделювання дозволяє тестувати різні підходи до втручання.

Краудфандинг трансформує фандрейзинг через пряме залучення громадськості до фінансування проєктів. Кампанії з чіткими цілями та винагородами створюють емоційний зв'язок. Музейна дипломатія використовує культурні обміни для побудови міжнародних зв'язків та просування позитивного образу країни. Міжнародні виставкові проєкти та обмін фахівцями сприяють культурному діалогу. Цифрові колаборації дозволяють спільні проєкти без фізичного переміщення експонатів.

Музейна археологія дозволяє установі активно брати участь у польових дослідженнях та поповненні колекцій первинним матеріалом. Камеральна обробка знахідок у лабораторіях прискорює введення їх до наукового обігу. Усна історія збагачує колекції персональними наративами та емоційним досвідом через інтерв'ю з очевидцями. Відеозаписи інтерв'ю зберігають не лише зміст, а й манеру мовлення.

Музейна фотографія є окремою галуззю у фотомистецтві, яка вимагає спеціалізованих навичок для створення якісних зображень експонатів. Професійне обладнання забезпечує точну передачу деталей. Створення 3D-моделей через фотограмметрію відкриває нові можливості. Управління авторськими правами вимагає балансу між відкритістю та захистом

інтелектуальної власності. Ліцензії КрейтивКомонсгнучко регулюють умови використання контенту.

Отже, сучасна науково-освітня робота музеїв трансформується з моделі односпрямованої трансляції знань у динамічну міждисциплінарну систему, що базується на принципах діалогу, інклюзивності та партиципації, перетворюючи музей на доступний «третій простір» для громади. Ключову роль у цих змінах відіграють цифрові технології, які не лише розширюють аудиторію та гейміфікують досвід відвідувача, але й стають критично важливим інструментом збереження культурної спадщини в умовах війни через діджиталізацію фондів та створення віртуальних копій. Водночас регіональні музеї інтегрують нові маркетингові та фандрейзингові стратегії, розвивають STEM-освіту та наукову діяльність, адаптуючи глобальні інновації до локального контексту задля забезпечення сталості інституції та її туристичної привабливості.

3.2. Рекомендації щодо вдосконалення науково-освітньої діяльності Миколаївського обласного краєзнавчого музею та посилення його ролі у популяризації культурної спадщини

Стратегічне планування розвитку музею має базуватися на комплексному аналізі внутрішніх можливостей установи та зовнішніх викликів, з якими стикається культурна сфера регіону. Розробка довгострокової стратегії передбачає формулювання чіткої місії та бачення майбутнього музею, що відображають його унікальну роль у збереженні та популяризації культурної спадщини Миколаївщини. Стратегічні цілі мають охоплювати всі напрями діяльності установи, включаючи фондову роботу, експозиційну діяльність, наукові дослідження, освітні програми та комунікацію з аудиторією. Залучення різних груп зацікавлених сторін до процесу стратегічного планування забезпечує врахування потреб місцевої

спільноти та узгодження пріоритетів розвитку. Регулярний моніторинг виконання стратегічних планів дозволяє своєчасно коригувати напрями діяльності відповідно до змінних обставин. Публічність стратегічних документів підвищує підзвітність музею перед громадою та сприяє залученню партнерів до реалізації спільних проєктів.

Модернізація постійної експозиції повинна відповідати вимогам переосмислення традиційних підходів із застосуванням сучасних музеологічних концепцій. Інтеграція мультимедійних елементів може збагатити візуальний досвід та надати додатковий контекст. Створення інтерактивних зон підвищить залученість відвідувачів через тактильний контакт із репліками або маніпулювання об'єктами. Диференціація рівнів інформації (основні та додаткові тексти) задовольнить потреби різних аудиторій. Регулярне оновлення окремих розділів підтримає інтерес. Залучення професійних дизайнерів зможе забезпечити естетичність та ергономіку музейного простору.

Онлайн-каталог колекцій може дозволити дослідникам вивчати фонди дистанційно. Віртуальні тури забезпечать ознайомлення з експозицією для людей з обмеженою мобільністю. Систематична цифровізація фондів дозволить створити цифровий архів та відкриє можливості для віртуальних проєктів. Інвестиції в обладнання та навчання персоналу є необхідними й можуть залучатися за допомогою грантів.

Присутність у соціальних мережах вимагає розробку контент-стратегії та залучення спеціалізованих фахівців. Регулярність публікацій має сформувати звичку підписників очікувати на нову інформацію та підтримуватиме видимість установи. Різноманітність контенту повинна охоплювати анонси подій, історії з фондів та неформальні матеріали. Візуальна привабливість публікацій приверне увагу користувачів та стимулюватиме поширення контенту. Інтерактивні формати, як-от опитування, підвищать залученість аудиторії. Аналітика метрик соціальних мереж дозволить оцінювати ефективність та оптимізувати комунікаційну

стратегію. Співпраця з локальними інфлюенсерами зможе розширити охоплення серед молодіжної аудиторії.

Освітні програми мають еволюціонувати від епізодичних заходів до системної діяльності, інтегрованої у формальну освіту регіону. Укладення меморандумів про співпрацю з Департаментом освіти і науки Миколаївської обласної військової адміністрації, Управлінням освіти Миколаївської міської ради створить інституційну основу для партнерства між музеєм та закладами освіти. створить інституційну основу для партнерства. Розробка програм для різних вікових категорій дозволить позиціонувати музей як ресурс для викладання різних дисциплін. Підготовка методичних матеріалів та проведення семінарів для педагогів сприятиме розумінню потенціалу музейної педагогіки. Створення позашкільних гуртків на базі музею дозволить систематично працювати з зацікавленими дітьми. Організація конкурсів дослідницьких робіт стимулюватиме самостійну роботу учнів з музейними колекціями.

Посилення партнерства з закладами вищої освіти Миколаївської області відкриє можливості для більшої та всеохопної взаємовигідної співпраці. Залучення здобувачів освіти до роботи з колекціями забезпечить музей додатковими людськими ресурсами та свіжими дослідницькими перспективами. Спільні дослідницькі проекти поглиблять наукове опрацювання музейних колекцій та генеруватимуть публікації. Використання музейних приміщень для університетських семінарів підвищить видимість музею в академічній спільноті. Залучення викладачів до участі у науково-методичній раді забезпечить експертну підтримку.

Інклюзивність має стати наскрізним принципом діяльності музею. Аудит фізичної доступності приміщень дозволить виявити бар'єри та розробити план їх усунення. Створення тактильних експонатів та рельєфних планів забезпечить доступ до експозиції для людей з порушеннями зору. Підготовка екскурсій жестовою мовою зробить музей доступним для глухих відвідувачів. Адаптація текстів простою мовою полегшить розуміння

інформації. Спеціальні програми для людей похилого віку залучать цю демографічну групу. Навчання персоналу основам інклюзивної комунікації сформує доброзичливу атмосферу.

Фандрейзинг сприяє диверсифікації джерел фінансування. Розробка проєктів грантових заявок створить додаткові фінансові можливості для реалізації інноваційних ініціатив. Краудфандингові кампанії залучать широку громадськість до підтримки. Програми меценатства для бізнесу створять стимули для корпоративних пожертв. Розвиток власної сувенірної продукції генеруватиме додаткові доходи. Платні освітні програми дозволять монетизувати експертизу музейних працівників.

Волонтерство може суттєво розширити людські ресурси музею та створити спільноту активних прихильників. Розробка волонтерської програми залучить людей різного віку та професійних бекграундів. Навчання волонтерів основам музейної роботи забезпечить якість їхнього внеску. Залучення волонтерів до проведення екскурсій дозволить музею зняти частину навантаження з наукових співробітників. Створення спільноти друзів музею сформує стабільну базу підтримки.

Туристична привабливість музею повинна бути посилена через інтеграцію у регіональні туристичні продукти. Розробка спеціалізованих програм для туристів створить конкурентну перевагу. Багатомовні матеріали та екскурсії зроблять музей доступним для іноземних відвідувачів. За таких умов, уже наявна сувенірна продукція працюватиме на просування музейного бренду. Участь у туристичних виставках підвищить видимість музею.

Науково-методична робота повинна зосередитися на дослідженні регіону. Систематична публікація результатів досліджень підвищить академічну репутацію музею. Організація щорічних конференцій, замість однієї на два роки, створить платформу для обміну знаннями. Підготовка каталогів колекцій зробить фонди доступними для дослідників. Дослідницькі проєкти з документування усної історії збагатять колекції. Співпраця з

архівами та бібліотеками дозволить контекстуалізувати музейні колекції. Участь у міжнародних дослідницьких мережах інтегрує музей у глобальні академічні спільноти.

Тимчасові виставки можуть стати регулярним інструментом оновлення музейної пропозиції. Планування виставкового календаря на рік наперед дозволить координувати зусилля. Тематична різноманітність виставок повинна охоплювати історичні, мистецькі та природничі теми. Співпраця з іншими музеями через обмінні виставки розширить доступ публіки до колекцій. Залучення приватних колекціонерів збагатить музейну пропозицію. Інтерактивні елементи у виставках підвищать залученість. Супровідні освітні програми поглиблюють розуміння представленого матеріалу.

Комунікація з місцевою громадою повинна базуватися на принципах партнерства. Регулярні публічні консультації дозволять виявляти очікування від музею. Безкоштовні дні відвідування знизять економічні бар'єри.

Кризовий менеджмент повинен набути критичного значення і вимагати систематизації через розробку протоколів реагування на надзвичайні ситуації. План евакуації колекцій повинен включати детальні процедури пріоритизації та місця тимчасового зберігання. Регулярні тренування персоналу відпрацюють навички швидких та ефективних дій. Резервне копіювання документації гарантує збереження інформації. Страхування найцінніших предметів створить фінансовий захист.

Професійний розвиток персоналу має стати постійним пріоритетом. Регулярні тренінги з нових технологій оновлюватимуть знання та навички співробітників. Участь у міжнародних програмах обміну дозволить ознайомитися з кращими практиками. Підтримка здобуття додаткової освіти підвищить кваліфікацію команди. Створення системи менторства полегшить адаптацію молодих фахівців. Заохочення участі у професійних конференціях інтегруватиме музей у фахову спільноту.

Оцінка ефективності діяльності повинна базуватися на комплексній системі індикаторів. Якісні дослідження виявлять рівень задоволеності.

Аналіз демографічного складу відвідувачів дозволить оцінювати успішність зусиль із залучення груп. Медіа-моніторинг відстежить присутність музею у публічному дискурсі. Фінансові показники відображатимуть економічну стійкість. Регулярні звіти про діяльність забезпечать прозорість роботи.

Стратегічні комунікації потребуватимуть професіоналізації через формування комунікаційної стратегії. Позиціювання музею як сучасної, динамічної установи зруйнує стереотипи. Створення медіа-кіта полегшить роботу журналістів. Проактивна співпраця зі ЗМІ підтримуватиме присутність музею в інформаційному просторі. Іміджеві кампанії генеруватимуть медійну увагу. Моніторинг репутації дозволить оперативно реагувати на критику. Корпоративна ідентичність створить впізнаваність музею.

Поглиблення міжмузейної співпраці відкриє можливості для реалізації спільних проєктів. Мережеві виставкові проєкти дозволять об'єднувати колекції. Обмін експертизою збагатить професійну спільноту. Координація цифровізації забезпечить сумісність баз даних. Спільні маркетингові кампанії знизять витрати. Співпраця у фандрейзингу підвищить шанси на отримання фінансування. Регіональна мережа музеїв зможе виступати колективним гравцем. Обмін виставками дозволить музеям урізноманітнювати пропозицію.

Стратегічні альянси з культурними установами різного профілю створять синергетичний ефект. Співпраця з бібліотеками дозволить організовувати спільні літературно-історичні заходи. Партнерство з театрами відкриє можливості для створення іммерсивних вистав. Альянси з художніми галереями сприятимуть організації міждисциплінарних виставок. Кооперація з Державним архівом Миколаївської області забезпечить доступ до документальних джерел. Спільні проєкти з філармонією можуть включати концерти старовинної музики.

Урізноманітнення подієвої діяльності перетворить музей на живий простір. Тематичні фестивалі дозволять глибоко занурюватися у конкретні

епохи. Лекторії із запрошенням експертів перетворюють музей на платформу для інтелектуального дискурсу. Кінопокази поглиблюють розуміння історичних процесів. Музичні вечори створюють унікальне поєднання досвіду. Створення спеціальних пропозицій для родинних вихідні у музеї сформують традицію сімейних відвідувань.

Дитяча аудиторія потребує спеціалізованих програм. Інтерактивні експозиції дадуть змогу створити тактильний досвід пізнання. Казкові екскурсії представлятимуть історичні факти через наративи, адаптовані до дитячого сприйняття. Квести та детективні ігри трансформують музейне відвідування у захоплюючу пригоду. Наукові експерименти дозволять самостійно досліджувати явища. Творчі майстерні розвиватимуть мануальні навички. Літні табори запропонують інтенсивні програми.

Молодіжна аудиторія вимагає особливого підходу. Студентські ночі залучать молодь до музейного простору. Дискусійні клуби позиціонуватимуть музей як платформу для критичного мислення. Воркшопи з сучасних навичок об'єднують традиційну спадщину з актуальними компетенціями. Молодіжні ради при музеї дозволять впливати на програмування. Співпраця зі студентськими організаціями створить канали для досягнення цієї аудиторії.

Перспективним напрямом роботи може стати залучення корпоративної аудиторії, яка представляє недооцінений сегмент. Тімбілдінгові програми можуть запропонувати незвичну альтернативу корпоративним заходам. Оренда музейних приміщень створить престижне оточення для бізнес-подій. Програми корпоративного меценатства створять стимули для пожертв. Бізнес-сніданки у музеї поєднуюватимуть нетворкінг з культурною програмою.

Літні відвідувачі потребують програм, адаптованих до їхніх інтересів та фізичних можливостей. Ностальгічні програми, що резонують з особистим досвідом можуть допомогти підтримати таку аудиторію, однак усі вони повинні дотримуватися законодавства України, яке засуджує та забороняє комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими

і їх пропаганду. Клуби за інтересами створюватимуть регулярні можливості для соціалізації. Повільні екскурсії врахують фізичні обмеження. Знижки для пенсіонерів знизять економічні бар'єри. Програми міжпоколінного діалогу поєднують літніх людей та молодь.

Сімейна аудиторія представляє стратегічно важливий сегмент. Інтергенераційні програми можуть запропонувати активності, що цікаві всім членам родини. Родинні квести заохочуватимуть співпрацю між поколіннями. Пікетові зони та дитячі кімнати дозволять батькам з маленькими дітьми відвідувати музей. Сімейні абонементи сформують лояльність до музею.

Туристична інфраструктура навколо музею потребує розвитку для забезпечення комфортного досвіду. Інформаційні матеріали кількома мовами забезпечать доступність. Аудіогіди дозволять відвідувачам самостійно обирати фокус огляду. Музейне кафе та магазин генеруватимуть додаткові доходи. Камери схову та Wi-Fi відповідатимуть очікуванням сучасних відвідувачів.

Безпека колекцій та відвідувачів повинна залишатися фундаментальною відповідальністю музею. Сучасні системи пожежної сигналізації та клімат-контроль захищатимуть колекції від впливу зовнішніх чинників. Системи безпеки запобігатимуть крадіжкам та вандалізму. Навчання персоналу процедурам евакуації готуватиме установу до надзвичайних ситуацій.

Екскурсії з акцентом на архітектурних деталях розширять розуміння спадщини. Повна реставрація та введення в експлуатацію всієї території комплексу «Старофлотські казарми», що належить музею, поверне комплексу автентичний вигляд та збільшить понад удвічі експозиційно-виставкові простори музею. Архітектурне освітлення підвищить видимість музею.

Цифрова безпека має критичне значення в умовах кібератак з боку РФ. Захист баз даних колекцій вимагає сучасних систем кібербезпеки. Регулярне

резервне копіювання гарантуватиме збереження даних. Навчання персоналу основам цифрової гігієни знизить ризики. Безпечні протоколи доступу забезпечать захист критичної інформації.

Дослідження аудиторії повинно стати регулярною практикою. Кількісні та якісні опитування виявлятимуть рівень задоволеності та очікування. Аналіз поведінки відвідувачів виявить популярні об'єкти в музеї.

Професійна етика та стандарти забезпечать довіру суспільства. Дотримання міжнародних етичних кодексів гарантуватиме відповідальне поводження з колекціями. Прозорість у питаннях походження предметів демонструватиме етичну позицію установи. Відповідальне фінансове управління підтримуватиме репутацію.

Інноваційність має стати культурною рисою організації. Інноваційні лабораторії дозволять тестувати нові ідеї. Заохочення ініціатив персоналу мобілізує творчий потенціал. Толерантність до невдач створить психологічну безпеку для експериментів. Моніторинг світових трендів триматиме музей у курсі новітніх розробок.

Таким чином, стратегічний розвиток МОКМ вимагає комплексної трансформації установи у провідний культурно-освітній хаб регіону шляхом гармонійного поєднання традиційних функцій збереження спадщини з інноваційними підходами цифрової епохи. Ключовими векторами цього процесу є завершення реконструкції всього комплексу «Старофлотські казарми», тотальна цифровізація фондів та комунікацій, забезпечення інклюзивності простору, а також впровадження системних освітніх партнерств та диверсифікованих маркетингових стратегій для залучення всіх вікових і соціальних груп. Реалізація окреслених завдань, що спирається на професіоналізацію менеджменту, ефективний фандрейзинг, розвиток волонтерства та чіткі протоколи кризового реагування, дозволить музею не лише гарантувати безпеку колекцій в умовах воєнних викликів, але й стати фінансово стійким центром формування регіональної ідентичності та консолідації громади.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження науково-освітньої діяльності КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей» дозволяє стверджувати про центральну роль музеїв у збереженні та популяризації культурної спадщини в умовах сучасних викликів.

Установлено, що еволюція музейних інституцій на сучасному етапі демонструє складну діалектичну трансформацію: відбувається перехід від моделі закритого сховища експонатів до концепції публічної, соціально орієнтованої та поліфункціональної установи. Сучасний музей функціонує як динамічна комунікаційна платформа, що органічно інтегрує традиційні фундаментальні функції з інноваційними методами її інтерпретації та трансляції. Завдяки цьому музей утверджується не лише як наукова установа, а як ключовий інструмент для освіти, міжкультурного діалогу та соціальної участі в житті громади.

З'ясовано, що музейна освіта принципово відрізняється від шкільної дидактики наочністю, емоційністю та, передусім, можливістю безпосереднього контакту з автентичними об'єктами, що активізує як емоційну, так і інтелектуальну сфери особистості. Визначено, що сучасна музейно-педагогічна діяльність базується на принципах наукової достовірності, доступності викладу, індивідуального підходу, системності та інтерактивності. Методологічна основа сучасної музейної освіти, сформована досвідом вітчизняних та зарубіжних дослідників, дозволяє поєднувати наукову точність із педагогічною ефективністю, забезпечуючи комплексний інтелектуальний та культурний розвиток відвідувача.

Проаналізовано діяльність МОКМ та виявлено, що його потенціал формується висококваліфікованим колективом. Водночас виявлено, що одним із найбільших інституційних викликів в історії закладу стало критичне скорочення експозиційної площі у 1990-х — на початку 2000-х років через вимушене розміщення у непристосованій будівлі. Цей фактор,

парадоксальним чином, став каталізатором розвитку неекспозиційних форм комунікації. Кульмінацією еволюції музею став переїзд у 2012 році до комплексу «Старофлотські казарми», що створило умови для побудови нової сучасної стаціонарної експозиції, виставкових залів та значного розширення спектра освітніх послуг.

Дослідження діяльності МОКМ після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році засвідчило високу стійкість та інноваційну адаптивність установи. Попри пошкодження інфраструктури та необхідність демонтажу основної експозиції задля евакуації цінностей, музей відновив роботу для відвідувачів уже в березні 2023 року. Ключовою особливістю цього періоду став перехід до активного використання неекспозиційних, мобільних та інтерактивних форматів. Музей успішно впровадив цифрові інструменти супроводу виставок, мультисенсорні та інклюзивні підходи, що підтвердило ефективність ігрових методик для засвоєння складного історичного матеріалу. У цей період МОКМ підтвердив свою роль не лише як хранителя пам'яті, але і як регіонального методичного хабу та центру психологічного розвантаження для громади.

Визначено, що сучасна науково-освітня робота музею трансформується з моделі односпрямованої трансляції знань у динамічну міждисциплінарну систему, що базується на принципах діалогу, інклюзивності та партиципації. Музей поступово перетворюється на доступний «третій простір» — місце для соціальної взаємодії поза домом і роботою. Важливим висновком є те, що цифрові технології в умовах війни перестали бути лише маркетинговим інструментом, а набули статусу критично важливого засобу збереження культурної спадщини.

На основі проведеного аналізу сформульовано бачення стратегічного розвитку МОКМ, яке полягає у комплексній трансформації установи у провідний культурно-освітній хаб Півдня України. Реалізація цієї мети вимагає: завершення реконструкції та музеєфікації всього комплексу «Старофлотські казарми» для розширення виставкових площ, цифровізації

фондових колекцій та комунікаційних каналів, забезпечення повної фізичної та інформаційної інклюзивності музейного простору, впровадження системних освітніх партнерств із закладами середньої та вищої освіти, диверсифікації маркетингових стратегій для залучення молодіжної аудиторії.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що поєднання професіоналізації менеджменту, ефективного фандрейзингу, розвитку волонтерства та чітких протоколів кризового реагування дозволить МОКМ не лише гарантувати безпеку колекцій в умовах безпекових викликів, але й стати фінансово стійким центром формування регіональної ідентичності та консолідації громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арсенал Ідей — 2015. Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/arsenal-idej-2015/> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Арсенал Ідей — 2024. Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/rizni-razom/arhiv-neosvitnogo-arsenalu/rizni-razom-2024/> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Арсенал Ідей — 2025. Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/rizni-razom/arsenal-idej-rizni-razom-2025-programa-ta-kvytky/> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Біррова О. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. Грані. 2023. Т. 26, № 5. С. 90—94. DOI: <https://doi.org/10.15421/1723106>.
5. Вайдахер Ф. Загальна музеологія : посібник / пер. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. Львів : Літопис, 2005. 632 с.
6. Винник Ю. Музеям Миколаєва передали ящики та пакувальні матеріали для евакуації експонатів. URL: <https://www.0512.com.ua/news/3402444/muzeam-mikolaeva-peredali-asiki-ta-pakuvalni-materiali-dla-evakuacii-eksponativ-foto> (дата звернення: 10.11.2025).
7. Волкова О. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/18Cs1wH8EA/> (дата звернення: 10.11.2025).
8. Гаврилюк С. В. Фондова та науково-дослідна робота музеїв : метод. рек. для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня підготовки спец. 027 «Музеєзнавство, пам'яткознавство». Луцьк, 2023. 93 с.
9. Гордієнко О., Тітуренко Я. Інтерактивний квест та майстер-клас в Миколаївському краєзнавчому музеї. Суспільне Миколаїв. URL: <https://suspilne.media/mykolaiv/748847-interaktivnij-kvest-ta-majster-klasv-mikolaivskomu-kraeznavcomu-muzei/> (дата звернення: 10.11.2025).
10. Евакуація музейних колекцій з прифронтових регіонів: розмова з головою правління Коаліції дієвців культури Ольгою Сагайдак. Український

ПЕН. 2024. 11 лип. URL: <https://pen.org.ua/evakuaciya-muzejnykh-kolekcij-z-pryfrontovykh-rehioniv-rozмова-z-holovoyu-pravlinnya-koaliciyi-diyevciv-kultury-olhoyu-sahajdak> (дата звернення: 10.11.2025).

11. Історія Миколаївського обласного краєзнавчого музею та його колекцій: до 110-ї річниці з дня заснування МОКМ / О. В. Пономарьова та ін. ; ред. рада: В. В. Чернявський (гол. ред.) та ін. Миколаїв : Іліон, 2023. 460 с.
12. Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : зб. наук. матеріалів XIII Миколаїв. обл. краєзн. конф. (Миколаїв, 23—24 листоп. 2023 р.) / ред. рада: О. О. Буберенко (голова) та ін. Миколаїв : СПД Румянцева, 2023.
13. Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження : зб. наук. матеріалів XIV Миколаїв. обл. краєзн. конф. (Миколаїв, 20—21 листоп. 2025 р.) / ред. рада: О. О. Буберенко (голова) та ін. Миколаїв : СПД Румянцева, 2025.
14. Колекція документів «Дело Николаевского Общественного управления с перепиской о принесении в дар городу родственниками покойного Э. П. Францова естественного-исторического музея (1911—1917 гг.)». Миколаївський обласний краєзнавчий музей (МОКМ). Д-23203/1-129.
15. Кузнецова Л., Кушнар'ов І. Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни. Питання культурології. 2024. № 43. С. 142—155. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042>.
16. Лавренко В. С. Практичне музеєзнавство. Дніпро : Ліра, 2023. 116 с.
17. Маньковська Р. В. Музеї України в суспільно-історичних викликах ХХ — початку ХХІ століть. Львів : Простір М, 2016. 408 с.
18. Миколаївський краєзнавчий музей: шлях у 100 років : зб. наук. пр. / ред. кол.: А. М. Михайлов (гол. ред.) та ін. Миколаїв : Вид-во Ірини Гудим, 2013. 248 с.
19. Миколаївський обласний краєзнавчий музей : сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/1GiQ5AUQy5/> (дата звернення: 10.11.2025).

20. Миколаївський обласний краєзнавчий музей : сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/15NQ53zCM6/> (дата звернення: 10.11.2025).
21. Миколаївський обласний краєзнавчий музей : сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/19fxaLBwP2/> (дата звернення: 10.11.2025).
22. Миколаївський обласний краєзнавчий музей : сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/14cCYuigj4/> (дата звернення: 10.11.2025).
23. Миколаївський обласний краєзнавчий музей : сторінка у Facebook. URL: <https://www.facebook.com/share/p/17FNt2GX7q/> (дата звернення: 10.11.2025).
24. Міхно О. Сутність терміну «музейна педагогіка». Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. тез доп. учасників I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 листоп. 2019 р.). Біла Церква : Авторитет, 2019. С. 78.
25. Музейна педагогіка в науковій освіті : монографія / ред. кол.: С. О. Довгий та ін. ; за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Нац. центр «Мала акад. наук України», 2020. 334 с. DOI: <https://doi.org/10.32405/978-617-7945-15-3-2020-111>.
26. Музейні рефлексії: «Музеї та соціальні мережі». Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/muzejni-refleksiyi-muzeyi-ta-sotsialni-merezhi/> (дата звернення: 01.10.2025).
27. Муравська С. Музейні заклади системи вищої освіти у незалежній Україні. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». 2018. Вип. 27. С. 157—161.
28. Ольденбург Р. Третє місце: кафе, кав'ярні, книгарні, бари, салони краси та інші місця «тусовок» як фундамент спільноти / пер. з англ. Київ : Кліо, 2019. 420 с.
29. Онлайн-зустріч «Музейні рефлексії про фестиваль “Різні разом”». Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/onlajn->

- zustrich-muzejni-refleksiyi-pro-festyval-rizni-razom/ (дата звернення: 01.10.2025).
30. Офіційна сторінка Миколаївського обласного краєзнавчого музею [Facebook]. URL: <https://www.facebook.com/share/1C9ofWxRqD/> (дата звернення: 10.11.2025).
31. Офіційна сторінка Миколаївського обласного краєзнавчого музею [Instagram]. URL: <https://www.instagram.com/museum.mk> (дата звернення: 10.11.2025).
32. Позняк А. Актуальні проблеми та перспективи розвитку музеїв просто неба на сучасному етапі. Питання культурології. 2024. № 43. С. 170—181. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303045>.
33. Програма фестивалю для дітей і підлітків «Різнi разом» 2024. Мистецький арсенал. URL: <https://artarsenal.in.ua/povidomlennya/programa-festyvalyu-dlya-ditej-i-pidlitkiv-rizni-razom-2024/> (дата звернення: 01.10.2025).
34. Путівник фестивалем «Арсенал ідей. Різнi разом» 2025. Мистецький арсенал. URL: https://artarsenal.in.ua/wp-content/uploads/2025/09/final_AI25_putivnyk_final_web.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
35. Путівник фестивалем «Різнi разом» 2024. Мистецький арсенал. URL: https://artarsenal.in.ua/wp-content/uploads/2024/09/2_NEW_Rizni_Razom_24_WEB.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
36. П'ять міст і 120 експонатів у VR. В Україні створили мережу віртуальних музеїв. TheVillage Україна. 2025. 21 жовт. URL: <https://www.village.com.ua/village/culture/culture-news/367807-vr-kolo> (дата звернення: 10.11.2025).
37. Рекомендація про охорону та популяризацію музеїв і колекцій, їх розмаїття та їхню роль у суспільстві : прийнята Ген. конф. ЮНЕСКО 17 листоп. 2015 р. Париж : ЮНЕСКО, 2015. 18 с.

38. Руденко С. Б. Музей як технологія : монографія. Київ : Ліра-К, 2021. 436 с.
39. Снагощенко В. В. Становлення та розвиток дитячих музеїв (XIX — початок XX ст.). Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2012. № 6(24). С. 135.
40. Стефанос Х. Музеї як центри наукових, мистецьких і соціальних інновацій. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. матеріалів доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 груд. 2024 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Нац. центр «Мала акад. наук України», 2025. С. 59—61.
41. Суспільне Миколаїв : офіційний YouTube-канал. URL: <https://www.youtube.com/@suspilne.mykolaiv> (дата звернення: 10.11.2025).
42. Федорченко В. К., Костюкова О. М. Історія екскурсійної діяльності в Україні : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 166 с.
43. Хворостянчук І. Форми освітньої діяльності КЗК «Миколаївський обласний краєзнавчий музей» у роки повномасштабного вторгнення. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. матеріалів доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 19 груд. 2024 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Нац. центр «Мала акад. наук України», 2025. С. 118—123.
44. Чагайда І. М., Грибанова С. В. Екскурсознавство : навч. посіб. Київ, 2004. 240 с.
45. Щербаченко М. В. Діяльність шкільного музею як засіб розвитку життєвих компетентностей учнів. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін. 2018. № 1(6). С. 163—166.
46. Chubrei O., Yavorska V., Chubrei M.-A. Inclusiveness of museum spaces as an opportunity to develop excursion activities for persons with disabilities. Constructive Geography and Rational Use of Natural Resources. 2024. Vol. 4 (Special issue). P. 29—37. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-4/19>.
47. Khvyliasti, Museum.mk. [Допис в Instagram]. Instagram. URL: <https://www.instagram.com/p/DA5UCWpMFVU> (дата звернення: 10.11.2025).

48. MuseumDefinition. InternationalCouncilofMuseums (ICOM). URL: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> (дата звернення: 10.10.2025).